

УДК: 633.494:631.526.3:631.56

**ОСОБЛИВОСТІ
ФОРМУВАННЯ
ПРОДУКТИВНОСТІ
РІЗНИХ СОРТІВ
ТОПІНАМБУРА**

В. Г. ЛИПОВИЙ, канд. с.-г. наук,
доцент

О. А. ШЕВЧУК, канд. біол. наук,
доцент

Г.В. ГУЦОЛ, канд. с.-г. наук,
ст. викладач

Вінницький національний аграрний
університет

О. В. КНЯЗЮК, канд. с.-г. наук, доцент
Вінницький державний педагогічний

університет імені Михайла
Коцюбинського

В статті наведені результати досліджень особливостей росту і розвитку, формування продуктивності сортів топінамбура. Визначена величина асиміляційної поверхні рослин, продуктивність фотосинтезу різних генотипів топінамбура.

На одній рослині топінамбура сорту Біла врожайна сформувалась найбільша кількість листків – 52,4 шт., що на 11,8% перевищує контроль. За рахунок більших розмірів та кількості листків даний сорт топінамбуру забезпечив максимальну площу листової поверхні однієї рослини – 114,1 см², а також площу листків з облікових ділянок – 63,5 тис. м²/га.

Показники чистої продуктивності фотосинтезу сортів топінамбуру знаходились в межах 8,3-14,2 г/м² на добу. Сорти цієї культури Біла Київська та Біла врожайна, порівняно з контролем, мали вищі показники продуктивності фотосинтезу на 4,8-8,3%.

Маса бульб однієї рослини сортів топінамбуру знаходилась в межах 304-407 г. Слід відмітити, що Біла Київська та Біла врожайна сформували більші за масою бульби порівняно з контролем на 8,4-12,7%.

Результати досліджень свідчать, що в середньому за роки досліджень (2016-2017 рр.) сорти топінамбуру по різному впливали на урожайність бульб. Так, найбільшу врожайність бульб (28,5 т/га) забезпечив середньостиглий сорт Біла врожайна, що більше на 7,3 т/га порівняно із ранньостиглим сортом Вадим (контроль).

Ключові слова: топінамбур, фотосинтетична продуктивність, врожайність бульб.

Табл. 2. Літ. 10.

Постановка проблеми. Земляна груша або топінамбур (*Helianthus tuberosus* L.) – цінна харчова, технічна культура та рослина з цілющими властивостями. В її бульбах нагромаджується до 80% інуліну який використовується для виготовлення фруктози (хворим на діабет) та спирту.

Окрім того у бульбах містяться пектини (до 11%) та до 3,2% речовин білкової природи [1], а саме ферменти інуліназа, поліфенолоксидаза та манозоспецифічний лектин. До інших корисних речовин відносять фруктозу, амінокислоти, мікроелементи, вітаміни, органічні кислоти, фенольні сполуки [2].

Бульби і стебла мають високу кормову цінність: 100 кг бульб відповідає 24, а 100 кг стебел та листя – 20 кормовим одиницям. Бульби земляної груші добре поїдають сільськогосподарські тварини і птиця, а засилосовані стебла та листки цінний корм для великої рогатої худоби [3].

Топінамбур невимогливий до клімату та ґрунту, проте найвищі врожаї можна зібрати в регіонах Лісостепу.

Сорти топінамбуру, що мають червоні бульби, характеризуються підвищеним вмістом протеїну і використовують їх на корм [4]. Сорти з білими бульбами містять більше цукрів і використовують їх для технічної переробки. Різні генотипи рослин топінамбуру формують неоднакову асиміляційну поверхню і мають різні темпи її наростання в період росту і розвитку [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З кожним роком у світовому масштабі збільшуються площі вирощування топінамбура, і на сьогоднішній день вони сягають до 2,5 млн. га. Особливо широкого впровадження ця культура набула у таких країнах, як США (0,7 млн. га), Франція (0,5 млн. га), Австрія (30 тис. га). Для відгодівлі та випасу свиней цю культуру широко вирощують у Польщі, Німеччині та Угорщині. З лікувальною метою, а саме для виготовлення спирту, фруктози, сиропів для лікування, вирощують у Франції, США, Бразилії, Канаді, а також у ряді скандинавських країн [6, 7, 8].

Проте, в Україні культура топінамбура не набула активного промислового значення. Існують лише поодинокі роботи з дослідження нових сортів та їх господарської продуктивності. Так, на чорноземних ґрунтах Хмельницької області проведені дослідження продуктивності різних сортів топінамбура. Встановлено, що урожайність стеблової маси у сорту Львівський складала 570 ц/га, тоді як у сорту Подільський 86 ц/га. Бульбова продуктивність топінамбура при густоті 35-40 тис. рослин (корчів) на 1 га становила 300-380 /га. [9].

У роботі В.Д. Касіячука [10] О. П. Скорук [11] висвітлене питання харчової цінності бульб топінамбура, а також проаналізовано можливість застосування стебел цієї культури для виробництва альтернативної енергії – біопалива.

Мета дослідження полягала у визначенні площі листової поверхні, продуктивності фотосинтезу та урожайності різних сортів культури топінамбуру.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводились в 2016-2017 рр. на навчально-дослідних ділянках Новоушицького технікуму Подільського державного аграрно-технічного університету.

Ґрунт ділянки – чорнозем опідзолений середньосуглинковий. Об'єкт досліджень – сорти топінамбура: Вадим (ранньостиглий), Біла Київська (середньоранній), Біла врожайна (середньостиглий). Повторність досліду – чотириразова. Загальна площа ділянки – 5 м², облікової – 1 м².

Підраховували кількість листків, визначали висоту рослин, площу листової поверхні на закріплених 25 рослинах. Чисту продуктивність фотосинтезу визначали по методиці А.А. Ничиповича та формулі Кідда, Вестама та Брігса. Масу бульб визначали ваговим методом.

Відомо, що продуктивність різних сільськогосподарських культур залежить від максимального поглинання сонячної радіації їх листовою поверхнею. Отримання врожайності культури обумовлена фотосинтезуючою поверхнею, величиною та кількістю листків.

Слід відмітити, що лінійний ріст рослин у 2016 році був значно більшим, ніж в 2017 році. Це пояснюється гідротермічними умовами вегетаційних періодів цих років, які в 2017 році були менш сприятливими для росту і розвитку рослин сортів топінамбуру.

У роки досліджень нами відмічено, що середньостиглий сорт за показниками лінійних приростів переважав ранньостиглий і середньоранній. Найбільшу висоту мали рослини топінамбуру сорту Біла врожайна (217,8 см). В середньораннього сорту Біла Київська цей показник становив 203,2 см, а сорту Вадим висота рослин була меншою на 15,6-30,2 см (табл.1).

Потрібно відмітити, що за висотою рослин середньоранній сорт Біла Київська переважав ранньостиглий сорт на 15,6 см.

Отримані нами упродовж двох досліджувальних років експериментальні дані свідчать про суттєвий вплив конкурентних взаємовідносин між рослинами в агробіоценозах топінамбуру під час вегетації.

Таблиця 1

Біометричні показники різних сортів культури топінамбура
(середнє за 2016-2017 р.р.)

Сорт	Тривалість вегетаційного періоду, днів	Висота рослин, см	Кількість листків на одній рослині, шт.	Площа листової поверхні однієї рослини, см ²
Вадим (контроль)	96±6	187,6±8,9	45,1±2,1	104,6±6,4
Біла Київська	103±6	203,2±9,7	48,9±2,7	108,8±6,7
Біла врожайна	107±8	217,8±10,1	52,4±3,2	114,1±7,9

Джерело: сформовано на основі власних досліджень

Сорти топінамбуру мають певні біометричні особливості, упродовж вегетаційного періоду до другої декади липня проходить формування листової поверхні сортів топінамбуру. В перші три декади після появи сходів листки топінамбуру утворюються повільно і складають 3-4,5 % від

загальної кількості за вегетацію. Максимальна кількість сформованих листків відмічена в третій декаді липня – 52,4 шт./рослину сорту топінамбуру Біла врожайна. Площа листової поверхні сортів топінамбуру Біла Київська та Біла врожайна відрізнялась більшою величиною, порівняно з контролем, за рахунок більших розмірів та кількості листків. Максимальна площа листової поверхні однієї рослини встановлена у сорту топінамбуру Біла врожайна – 114,1 см². В середньораннього сорту Біла Київська – 108,8 см², а сорту Вадим вона була меншою на 4,20-9,50 см²

Дослідженнями встановлено, що величина площі листової поверхні прямопропорційно залежала від групи стиглості сортів. Так, найбільша площа асиміляційної поверхні – 63,5 тис. м² /га становила в середньостиглого сорту Біла врожайна, що на 6,2 см² більше ранньостиглого сорту Вадим та на 4,20 см² середньораннього сорту Біла Київська (табл. 2).

Таблиця 2

Продуктивність фотосинтезу та врожайність різних сортів топінамбура (середнє за 2016-2017 рр.)

Сорт	Площа листової поверхні на період збирання, тис. м ² /га	Чиста продуктивність фотосинтезу, г/м ² за добу	Маса бульб однієї рослини, г	Врожайність бульб, т/га
Вадим (контроль)	57,3±3,5	8,3±0,7	304±18	21,2±19
Біла Київська	59,3±3,8	11,1±0,9	348±21	24,1±22
Біла врожайна	63,5±4,6	14,2±1,3	407±28	28,5±26

Джерело: сформовано на основі власних досліджень

Показники чистої продуктивності фотосинтезу сортів топінамбуру знаходились в межах 8,3-14,2 г/м² на добу. Сорти даної культури Біла Київська та Біла врожайна, порівняно з контролем, мали вищі показники продуктивності фотосинтезу на 4,8-8,3%.

Маса бульб однієї рослини сортів топінамбуру знаходилась в межах 304-407 г. Слід відмітити, що Біла Київська та Біла врожайна сформували більші за масою бульби порівняно з контролем на 8,4-12,7%. Результати досліджень свідчать, що в середньому за роки досліджень (2016-2017 рр.) сорти топінамбуру по різному впливали на урожайність бульб. Так, найбільшу врожайність бульб (28,5 т/га) забезпечив середньостиглий сорт Біла врожайна, що більше на 7,3 т/га порівняно із ранньостиглим сортом Вадим (контроль). В середньораннього сорту Біла Київська врожайність бульб становила 24,1 т/га.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На одній рослині топінамбура сорту Біла врожайна сформувалась найбільша кількість листків – 52,4 шт., що на 11,8% перевищує контроль. За рахунок більших розмірів та кількості листків даний сорт топінамбуру забезпечив максимальну площу

листяної поверхні однієї рослини – 114,1 см², а також площу листків з облікових ділянок – 63,5 тис. м²/га.

Показник чистої продуктивності фотосинтезу топінамбуру сорту Біла врожайна склав 14,2 г/м² за добу, що більше за контроль на 5,9 г/м² на добу.

Сорти топінамбуру Біла Київська та Біла врожайна сформували бульби більше за масою, порівняно з контролем на 8,4-12,7%.

Максимальна врожайність бульб топінамбуру відмічена у сорту Біла врожайна – 28,5 т/га.

Список використаної літератури

1. Прокопенко Л.С. Химический состав и питательность клубней топінамбура. Топинамбур и топинсолнечник – проблемы возделывания и использования. Одесса. 1991. С. 58-60.
2. Голубев В.Н., Волкова И.В., Кумаланов Х.М. Топинамбур: состав, свойства, способы переработки и применение. М. Медицина. 1995. 185 с.
3. Блажевський В.К. Топінамбур – перспективна кормова, лікарська, технічна і культура, яка очищує середовище. Київ. 1993. 42 с.
4. Бірта Г.О., Бургу Ю.Г. Основи рослинництва і тваринництва. Навчальний посібник. 2013. 338 с.
5. Рихлівський І.П. Біологічні і агротехнічні основи сучасної технології вирощування топінамбура. К. Фітосоціоцентр. 2005. 340 с.
6. Кочнев Н.К., Калиничева М.В. Топинамбур – биоэнергетическая культура XXI века. М. Арес. 2002. 76 с.
7. Улицкий З.З. Топинамбур – функциональный ингредиент для мясных изделий. URL: <http://www.meatinfo.lv/en/articles/spices/146?task=view> (дата звернення : 24.02.2017).
8. Шаин С.С. Топинамбур: новый путь к здоровью и красоте. Москва. ЗАО «Фитон +». 1999. 128 с.
9. Пую В.Л. Господарська продуктивність рослин топінамбура сортів Подільський 94 і Львівський. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2017. Вип. 26. С. 124-135.
10. Касіянчук В.Д. Економічні перспективи використання топінамбура, як нетрадиційної сировини. *Науково-інформаційний вісник*. 2013. №8. С. 266-271.
11. Скорук О.П. Інноваційне забезпечення виробництва біоетанолу в Україні. *Збірник наукових праць. Економічні науки*. 2012. №1 (56), Т.2. С. 78-82.

Список використаної літератури у транслітерації / References

1. Prokopenko L.S. (1991). Himicheskiy sostav i pitatelnost klubney topinambura. Topinambur i topinsolnechnik – problemyi vzdelyvaniya i ispolzovaniya. [The chemical composition and nutritional value of the topnambur tubers. Jerusalem artichoke and sunflower – problems of cultivation and use]. Odessa. [in Ukrainian].

2. Golubev, V.N., Volkova, I.V., Kumalanov, H.M. (1995). Topinambur: sostav, svoystva, sposobyi pererabotki i primenenie. [*Jerusalem Artichoke: composition, properties, methods of processing and application*]. M. Meditsina. [in Russia].
3. Blazhevskiy V.K. (1993). Topinambur – perspektyvna kormova, likarska, tekhnichna i kultura, yaka ochyshchuie seredovyshe. [*Jerusalem Artichoke is a promising feed, medicinal, technical and culture that cleanses the environment*]. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Birta H.O., Burhu Yu.H. (2013). Osnovy roslynnytstva i tvarynnytstva. Navchalnyi posibnyk. [*Bases of plant growing and animal husbandry. Tutorial*]. [in Ukrainian].
5. Rykhliyviskyi I.P. (2005). Biolohichni i ahrotekhnichni osnovy suchasnoi tekhnolohii vyroshchuvannya topinambura. [*Biological and agronomic bases of modern cultivating technology of artichoke*]. K. Fitosotsiotsentr. [in Ukrainian].
6. Kochnev N.K., & Kalinicheva M.V. (2002). Topinambur – bioenergeticheskaja kul'tura XXI veka [*Jerusalem artichoke as a bioenergetic culture of the 21st century*]. M. Ares. [in Russia].
7. Ulickij Z.Z. (2010). Topinambur – funkcional'nyj ingredient dlja mjasnyh izdelij [*Jerusalem Artichoke as a Functional Ingredient for Meat Products*]. URL: <http://www.meatinfo.lv/en/articles/spices/146?task=view>. [in Ukrainian].
8. Shain, S.S. (1999). Topinambur: novyj put' k zdorov'ju i krasote [*Jerusalem Artichoke: A New Way to Health and Beauty*]. Moskow : ZAO «Fiton +» [in Russia].
9. Puiu V.L. (2013). Hospodarska produktyvnist roslyn topinambura sortiv Podilskyi 94 i Lvivskyi. [*The commercial productivity of Jerusalem artichoke plants of Podilsky 94 and Lviv*]. *Podilskyi visnyk: silske hospodarstvo, tekhnika, ekonomika – Podilsky Gazette: agriculture, technology, economics*. Issue. 26. 124-135. [in Ukrainian].
10. Kasianchuk V.D. (2013). Ekonomichni perspektyvy vykorystannia topinambura, yak netradytsiinoi syrovyny. [*Economic prospects for the use of artichoke as an unconventional raw material*]. *Naukovo-informatsiyni visnyk – Scientific and Information Bulletin*. 8. 266-271. [in Ukrainian].
11. Skoruk O.P. Innovacijne zabezpechennya vyrobnycztva bioetanolu v Ukrayini [*Innovative provision of bioethanol production in Ukraine*]. *Zbirnyk naukovykh prac. Ekonomichni nauky. – Collection of scientific works. Economic Sciences*. 2012. 1 (56). Vols 2. 78-82. [in Ukrainian].

АННОТАЦИЯ

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОДУКТИВНОСТИ РАЗНЫХ СОРТОВ ТОПИНАМБУРА

В статье приведены результаты исследований особенностей роста и развития, формирования продуктивности сортов топинамбура. Определена величина ассимиляционной поверхности растений, продуктивность фотосинтеза различных генотипов топинамбура.

На одном растении топинамбура сорта Белая урожайная сформировалось наибольшее количество листьев – 52,4 шт., что на 11,8% превышает контроль. За счет больших размеров и количества листьев данный сорт топинамбура обеспечил максимальную площадь листовой поверхности одного растения – 114,1 см², а также площадь листьев из учетных участков – 63,5 тыс. м² / га.

Показатели чистой продуктивности фотосинтеза сортов топинамбура находились в пределах 8,3-14,2 г/м² в сутки. Сорта топинамбура Белая Киевская и Белая урожайная по сравнению с контролем, имели более высокие показатели продуктивности фотосинтеза на 4,8-8,3%.

Масса клубней одного растения сортов топинамбура находилась в пределах 304-407 г. Следует отметить, что Белая Киевская и Белая урожайная сформировали большие по массе клубни по сравнению с контролем на 8,4-12,7%.

Результаты исследований свидетельствуют, что в среднем за годы исследований (2016-2017 гг.) сорта топинамбура по-разному влияли на урожайность клубней. Так, наибольшую урожайность клубней (28,5 т/га) обеспечил среднеспелый сорт Белая урожайная, что больше на 7,3 т/га по сравнению с раннеспелым сортом Вадим (контроль).

Ключевые слова: топинамбур, фотосинтетическая продуктивность, урожайность клубней.

Табл. 2. Лит. 10.

ANNOTATION

FEATURES OF FORMATION OF PRODUCTIVITY OF DIFFERENT VARIETIES OF TOPINAMBUR

The article presents the results of studies of the characteristics of growth and development, the formation of the productivity of topinambur varieties. The value of the assimilation surface of plants, the productivity of photosynthesis of various genotypes of Jerusalem artichoke was determined.

On one plant of Jerusalem artichoke varieties White yield formed the largest number of leaves - 52.4 pcs., which is 11.8% more than control. Due to the large size and number of leaves, this variety of Jerusalem artichoke provided the maximum leaf area of a single plant - 114 cm², as well as the leaf area from the reference areas - 63.5 thousand m² / ha.

Indicators of the net productivity of photosynthesis of Jerusalem artichoke varieties were in the range of 8.3-14.2 g/m² per day. The varieties of this crop, White Kiev and White, are high yields compared with the control, had higher photosynthesis productivity indices by 4.8-8.3%.

The mass of tubers of a single plant of the Jerusalem artichoke varieties was in the range of 304-407 g. It should be noted that White Kiev and White harvest formed large tubers of mass by 8.4-12.7% compared with the control.

Research results indicate that, on average, over the years of research (2016-2017), Jerusalem artichoke varieties had a different effect on tuber yield. Thus, the highest yield of tubers (28.5 tones per hectare) was provided by the middle ripening variety White, which is 7.3 tones per hectare more than the early varieties of Vadim (control). In the middle of the day

Keywords: *Jerusalem artichoke, photosynthetic productivity, yield of tubers.*

Tab. 2. Lit. 10.

Інформація про авторів

Князюк Олег Вікторович – кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри біології Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32)

Шевчук Оксана Анатоліївна – кандидат біологічних наук, доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища Вінницького національного аграрного університету (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна 3, e-mail: shevchukoksana8@gmail.com).

Липовий Василь Григорович – кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри рослинництва, селекції та біоенергетичних культур Вінницького національного університету (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3).

Гуцол Галина Василівна – кандидат сільськогосподарських наук, старший викладач кафедри екології та охорони навколишнього середовища Вінницького національного аграрного університету (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна 3).

Князюк Олег Вікторович – кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри біології Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (21100, г. Вінниця, ул. Острозького, 32)

Липовий Василь Григорьевич – кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри рослинництва, селекції та біоенергетичних культур Вінницького національного аграрного університету (21008, г. Вінниця, ул. Солнечная 3).

Шевчук Оксана Анатольевна – кандидат біологічних наук, доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища Вінницького національного аграрного університету (21008, г. Вінниця, ул. Солнечная 3, e-mail: shevchukoksana8@gmail.com).

Гуцол Галина Васильевна – кандидат сільськогосподарських наук, старший викладач кафедри екології та охорони навколишнього середовища Вінницького національного аграрного університету (21008, г. Вінниця, ул. Солнечная 3)

Knyazyuk Oleg Viktorovich – Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor of the Department of Biology, Vinnitsa State Pedagogical University named after Mikhail Kotsiubynsky (21100, Vinnitsa, Ostrozky St., 32)

Lipovy Vasyl Grigorovich – Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor of the Department of Plant Production, Selection and Bioenergetic Cultures of the Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsya, Soniachna Str. 3).

Shevchuk Oksana Anatolievna – Candidate of Biological Sciences, Assistant Professor of the Department of Ecology and Environmental Protection of the Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, Soniachna Str. 3).

Galina Hutsol - Candidate of Agricultural Sciences, senior lecturer, Department of Ecology and Environmental Protection, Vinnitsa National Agrarian University (21008, Vinnitsa, Soniachna Str. 3).